Kasbiy ta’limda xalqaro ta’lim dasturlarini joriy etishning pedagogik va boshqaruv mexanizmlari

Urazbaeva Aziza Uktamovna
Urganch shahar 1-son texnikumi Xalqaro ta’lim dasturlarini muvofiqlashtirish bo‘limi boshlig‘i
azisauktamovna@mail.ru

DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.23905757

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kasbiy ta’lim tizimiga xalqaro ta’lim dasturlarini joriy etish jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammo – ta’lim mazmunining zamonaviy mehnat bozori va amaliy kasbiy faoliyat talablariga to‘liq mos kelmasligi masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda xalqaro ta’lim dasturlarini mahalliy kasbiy ta’lim sharoitiga moslashtirishning pedagogik va boshqaruv mexanizmlari aniqlashtirildi. Kompetensiyaga asoslangan ta’lim, dual ta’lim, amaliy mashg‘ulot, modul dasturlar, ish beruvchilar bilan hamkorlik, pedagoglarning kasbiy-metodik tayyorgarligi va ta’lim natijalarini monitoring qilish mexanizmlarining o‘zaro bog‘liqligi asoslandi.

Kalit so‘zlar: *kasbiy ta’lim, xalqaro ta’lim dasturi, pedagogik mexanizm, boshqaruv mexanizmi, kompetensiyaviy yondashuv, dual ta’lim, amaliy ta’lim, metodika, mehnat bozori, kasbiy kompetensiya.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется основная проблема, возникающая в процессе внедрения международных образовательных программ в систему профессионального образования, – несоответствие содержания образования современным требованиям рынка труда и практической профессиональной деятельности. В исследовании уточнены педагогические и управленческие механизмы адаптации международных образовательных программ к условиям национальной системы профессионального образования. Обоснована взаимосвязь компетентностного подхода, дуального обучения, практических занятий, модульных образовательных программ, сотрудничества с работодателями, профессионально-методической подготовки педагогов и мониторинга результатов обучения.

Ключевые слова: *профессиональное образование, международная образовательная программа, педагогический механизм, управленческий механизм, компетентностный подход, дуальное обучение, практическое обучение, методика, рынок труда, профессиональная компетентность.*

ABSTRACT

This article analyzes the main problem arising in the process of implementing international educational programs in the vocational education system, namely, the mismatch between educational content and the requirements of the modern labor market and practical professional activity. The study clarifies the pedagogical and management mechanisms for adapting international educational programs to the conditions of the national vocational education system. It substantiates the interrelationship between competency-based education, dual education, practical training, modular educational programs, cooperation with employers, the professional and methodological training of teachers, and monitoring of learning outcomes.

Keywords: *vocational education, international educational program, pedagogical mechanism, management mechanism, competency-based approach, dual education, practical training, methodology, labor market, professional competence.*

Kirish

Bugungi kunda kasbiy ta’lim tizimi mehnat bozoridagi texnologik va tashkiliy o‘zgarishlar ta’sirida yangilanib bormoqda. Raqamlashtirish, avtomatlashtirish, sun’iy intellekt, yangi ishlab chiqarish texnologiyalarining rivojlanishi natijasida kasblarning mazmuni o‘zgarib, mutaxassislardan nafaqat nazariy bilim, balki amaliy, raqamli, kommunikativ va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish kompetensiyalari talab etilmoqda. Shu sababli kasbiy ta’lim mazmunini zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashtirish ta’lim sifatini ta’minlashning muhim shartlaridan biriga aylanmoqda.

Xalqaro ta’lim dasturlaridan foydalanish mazkur vazifani hal etishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Biroq xalqaro dastur mavjudligining o‘zi kasbiy ta’lim sifatining oshishini kafolatlamaydi. Chunki bunday dasturlar muayyan mamlakatning iqtisodiy, texnologik, institutsional va pedagogik sharoitlaridan kelib chiqib ishlab chiqiladi. Ularni boshqa ta’lim tizimiga bevosita ko‘chirish ta’lim oluvchilarning tayyorgarlik darajasi, pedagoglarning metodik imkoniyatlari, moddiy-texnik baza va mahalliy mehnat bozori talablariga mos kelmasligi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, xalqaro ta’lim dasturlarini joriy etish jarayonida asosiy e’tibor dasturning nomi yoki xalqaro maqomiga emas, balki uning mahalliy sharoitda qanday pedagogik natija berishiga qaratilishi lozim. OECD tadqiqotlarida ham kasbiy ta’lim dasturlarini mehnat bozori ehtiyojlari bilan uyg‘unlashtirish, ish beruvchilar ishtirokini kuchaytirish va amaliy tayyorgarlikni rivojlantirish muhim yo‘nalish sifatida ko‘rsatiladi [1].

O‘zbekistonda kasbiy ta’limni modernizatsiya qilish, zamonaviy kasblarga o‘qitish, xalqaro ta’lim dasturlarini joriy etish va ta’lim mazmunini ishlab chiqarish ehtiyojlariga moslashtirish bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, professional ta’lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarda zamonaviy kasbiy kompetensiyalarga ega mutaxassislar tayyorlash, ta’limning amaliy yo‘nalishini kuchaytirish va xalqaro tajribani tatbiq etish vazifalari belgilangan [2].

Mazkur sharoitda xalqaro ta’lim dasturlarini joriy etish masalasini faqat boshqaruv yoki faqat metodik muammo sifatida ko‘rib chiqish yetarli emas. Dastur mazmunini tanlash va moslashtirish boshqaruv qarori bo‘lsa, uning ta’lim jarayonida amalga oshirilishi pedagogik va metodik mexanizmlarga bog‘liq. Shuning uchun ushbu ikki yo‘nalishning o‘zaro integratsiyasini ta’minlash ilmiy-amaliy jihatdan muhimdir.

Muammoning o‘rganilgan darajasi

Kasbiy ta’limda xalqaro ta’lim dasturlarini joriy etish masalasi xalqaro tadqiqotlarda asosan kompetensiyaga asoslangan ta’lim, mehnat bozori bilan hamkorlik, ish joyida o‘qitish, pedagoglarning kasbiy rivojlanishi va ta’lim natijalarini baholash masalalari bilan bog‘liq holda o‘rganilgan.

OECD tadqiqotlarida kasbiy ta’limning mehnat bozori bilan uyg‘unligi, ish beruvchilarning ta’lim jarayonidagi ishtiroki, amaliy tayyorgarlik va ta’lim dasturlarining iqtisodiyot ehtiyojlariga moslashuvchanligi muhim omillar sifatida ko‘rsatiladi [1; 3]. Ushbu yondashuv kasbiy ta’lim dasturini faqat fanlar majmui emas, balki muayyan kasbiy faoliyat uchun zarur kompetensiyalarni shakllantiruvchi tizim sifatida qarash imkonini beradi.

World Bank tadqiqotlarida mehnat dunyosining o‘zgarishi ta’lim tizimidan yangi turdagi ko‘nikmalarni shakllantirishni talab qilayotgani ta’kidlanadi. Ayniqsa, texnologik o‘zgarishlar sharoitida kasbiy bilim bilan bir qatorda muammolarni hal qilish, moslashish va yangi vazifalarni o‘zlashtirish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi [4].

UNESCO va UNESCO-UNEVOC materiallarida texnik va kasbiy ta’limni modernizatsiya qilishda raqamlashtirish, pedagoglarning kompetensiyasini rivojlantirish, ta’lim dasturlarini iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlarga moslashtirish hamda ta’lim boshqaruvini takomillashtirish zarurligi qayd etilgan [5; 6].

International Labour Organization tadqiqotlarida esa ish joyida o‘qitish va apprenticeship mexanizmlarining yoshlarning kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda ta’limdan mehnat faoliyatiga o‘tishini qo‘llab-quvvatlashdagi ahamiyati asoslangan [7].

O‘zbekistonda professional ta’lim tizimini rivojlantirish masalalari ham davlat siyosati darajasida belgilangan. 2019-yil 6-sentabrdagi PF-5812-son Farmonda professional ta’lim tizimini takomillashtirish, zamonaviy kasblar bo‘yicha kadrlar tayyorlash va ta’lim mazmunini yangilashning muhim yo‘nalishlari belgilangan [2]. Keyingi yillarda xalqaro ta’lim dasturlarini professional ta’limga joriy etish bo‘yicha tashkiliy va metodik mexanizmlarni rivojlantirishga e’tibor kuchaytirildi.

Mavjud manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, xalqaro ta’lim dasturlarini kasbiy ta’limga joriy etishning alohida jihatlari yetarlicha o‘rganilgan bo‘lsa-da, xalqaro dastur mazmunini mahalliy mehnat bozori talablari bilan moslashtirish, uni pedagogik metodikalar orqali amaliyotga tatbiq etish va natijalarni boshqaruv monitoringi orqali qayta takomillashtirishni yagona tizim sifatida tashkil etish masalasi alohida ilmiy-metodik yechimni talab qiladi.

Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqot xalqaro dasturlarni tayyor shaklda qabul qilish emas, balki ularni diagnostika, pedagogik moslashtirish, amaliy ta’lim, kompetensiyaviy baholash va monitoring asosida joriy etish mexanizmini asoslashga qaratildi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tizimli, kompetensiyaviy, qiyosiy va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlardan foydalanildi. Tizimli yondashuv xalqaro ta’lim dasturini maqsad, mazmun, metod, pedagog, ta’lim oluvchi, amaliyot bazasi va baholashdan tashkil topgan yaxlit pedagogik tizim sifatida tahlil qilish imkonini berdi.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim natijasi o‘quvchining faqat nazariy bilimni o‘zlashtirishi bilan emas, balki uni real kasbiy vaziyatda qo‘llay olishi bilan belgilandi.

Qiyosiy yondashuv orqali xalqaro dastur talablari, mahalliy kasbiy standartlar va mehnat bozori ehtiyojlari o‘zaro taqqoslandi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv asosida esa amaliy mashg‘ulot, loyiha, keys, simulyatsiya, ishlab chiqarish topshiriqlari va dual ta’lim elementlarining imkoniyatlari tahlil qilindi.

Tadqiqotning asosiy mantiqiy ketma-ketligi quyidagicha belgilandi:

- mehnat bozori ehtiyojlarini aniqlash;
- xalqaro dastur mazmunini tahlil qilish;
- kompetensiyalarni belgilash;
- mahalliy sharoitga moslashtirish;
- metodik ta’minlash;
- amaliy joriy etish;
- kompetensiyaviy baholash;
- monitoring.

Natijalar

Tadqiqot natijasida xalqaro ta’lim dasturlarini kasbiy ta’limga joriy etish samaradorligi uchta asosiy omilning uyg‘unligiga bog‘liqligi aniqlandi: xalqaro dastur mazmuni, mahalliy kasbiy ehtiyoj va pedagogik-metodik imkoniyatlar.

Shu asosda xalqaro dasturlarni joriy etishning pedagogik va boshqaruv mexanizmlari quyidagicha tizimlashtirildi (1-jadval).

Jadvaldan ko‘rinadiki, xalqaro dasturni joriy etish bitta tashkiliy qaror bilan yakunlanadigan jarayon emas. Uning samaradorligi dastur mazmunining mahalliy ehtiyojlarga moslashtirilishi, pedagogik metodlar bilan ta’minlanishi va natijalar asosida muntazam takomillashtirib borilishiga bog‘liq.

Birinchi pedagogik mexanizm – kompetensiyaga asoslangan mazmunni shakllantirish. Bunda har bir modul yakunida ta’lim oluvchi nimalarni bilishi bilan birga, nimalarni bajara olishi ham belgilanadi. Masalan, texnik kasbda o‘quvchi uskunaning tuzilishini tushuntirish bilan cheklanmasdan, undan xavfsiz foydalanish, nosozlikni aniqlash va amaliy vazifani mustaqil bajarishi kerak.

Ikkinchi mexanizm – amaliy va muammoli ta’lim metodlarini kuchaytirish. Keys-stadi, loyiha metodi, muammoli ta’lim, simulyatsiya va laboratoriya mashg‘ulotlari xalqaro dastur mazmunini real kasbiy faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi.

Uchinchi mexanizm – dual ta’lim va ish beruvchilar bilan hamkorlik. Ish beruvchi faqat amaliyot o‘tash joyi sifatida emas, balki kasbiy kompetensiyalarni belgilash, amaliy topshiriqlarni ishlab chiqish va ta’lim natijalarini baholash jarayonining hamkori sifatida ishtirok etishi lozim.

To‘rtinchi mexanizm – pedagoglarning metodik tayyorgarligi. Xalqaro dastur mazmunining yangilanishi o‘qituvchidan ham yangi pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Shu sababli o‘qituvchilar uchun metodik seminarlar, ishlab chiqarish stajirovkalari, ochiq mashg‘ulotlar va tajriba almashish faoliyatini tashkil etish zarur.

Beshinchi mexanizm – kompetensiyaviy baholash. Agar ta’lim dasturi amaliy kompetensiyaga yo‘naltirilgan bo‘lsa, yakuniy natijani faqat test yoki yozma nazorat bilan aniqlash yetarli emas. Amaliy topshiriq, loyiha, portfolio, kasbiy vaziyatni hal qilish va mustaqil faoliyat natijalari ham baholanishi kerak.

Muhokama

Tadqiqot natijalari xalqaro tajribada kasbiy ta’limning samaradorligi ta’lim muassasasi va mehnat bozori o‘rtasidagi uzviy hamkorlik bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. OECD materiallarida ham ish beruv-

ISSN 2181-3841 · journal.ktri.uz

1-jadval. Xalqaro ta’lim dasturlarini joriy etishning pedagogik-boshqaruv mexanizmlari

№	Mexanizm	Asosiy faoliyat	Natija
1	**Diagnostika**	Mehnat bozori va dastur talablarini taqqoslash	Nomuvofiqlik aniqlanadi
2	**Moslashtirish**	Kompetensiya va mazmunni mahalliylashtirish	Mos o‘quv mazmuni yaratiladi
3	**Metodik ta’minot**	Keys, loyiha, muammoli va amaliy ta’lim	Amaliy kompetensiya rivojlanadi
4	**Amaliy hamkorlik**	Dual ta’lim va ish beruvchi bilan hamkorlik	Nazariya-amaliyot integratsiyasi ta’minlanadi
5	**Baholash**	Amaliy topshiriq, loyiha, portfolio	Real kasbiy natija aniqlanadi
6	**Monitoring**	Ta’lim va bandlik natijalarini kuzatish	Dastur takomillashtiriladi

chilarni kasbiy ta’limga jalb qilish va o‘quv dasturlarini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish muhim yo‘nalish sifatida ko‘rsatiladi [1; 3].

Shu nuqtayi nazardan, xalqaro ta’lim dasturlarini joriy etishda “tayyor dasturni ko‘chirish” modeli o‘rniga “xalqaro standart + mahalliy ehtiyoj + pedagogik moslashtirish” modelidan foydalanish taklif etiladi.

Ushbu modelning birinchi komponenti xalqaro standartni ifodalaydi. Unda zamonaviy kasb uchun zarur kompetensiyalar, kasbiy faoliyat natijalari va baholash mezonlari belgilanadi. Ikkinchi komponent mahalliy sharoitni ifodalaydi. U hududdagi ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, texnologik imkoniyatlar va mehnat bozori talablarini qamrab oladi. Uchinchi komponent esa xalqaro va mahalliy mazmunni ta’lim oluvchiga yetkazishning pedagogik-metodik mexanizmlarini belgilaydi.

Aynan shu uchinchi komponent tadqiqotning pedagogik yo‘nalishini belgilaydi. Chunki bir xil xalqaro dastur turli ta’lim muassasalarida bir xil natija bermasligi mumkin. Natijaga pedagogning metodik tayyorgarligi, ta’lim oluvchilarning boshlang‘ich tayyorgarligi, amaliy baza va o‘qitish texnologiyasi ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, xalqaro dasturlarni joriy etishda baholash tizimini mazmun bilan uyg‘unlashtirish zarur. Kompetensiyaga asoslangan dasturda baholash ham kompetensiyaga asoslanishi kerak. Bunda “biladi” natijasidan “bajara oladi” natijasiga o‘tish muhim.

Boshqaruv nuqtayi nazaridan esa xalqaro dasturlarni joriy etish jarayoni faqat ta’lim muassasasi zimmasiga yuklanmasligi kerak. Ta’lim boshqaruvi organlari, kasbiy ta’lim muassasalari, ish beruvchilar va metodik tuzilmalar o‘rtasida hamkorlik mexanizmi shakllantirilishi lozim.

Monitoring ham faqat o‘quvchilar soni yoki diplomlar miqdorini hisoblash bilan cheklanmasligi kerak. Bitiruvchining kasbiy kompetensiyasi, ishga joylashishi, o‘zlashtirgan ko‘nikmalaridan foydalanishi va ish beruvchining fikri dastur samaradorligini aniqlashda muhim ko‘rsatkichlar bo‘lishi mumkin.

Shu asosda xalqaro dasturlarni joriy etishning quyidagi olti bosqichli pedagogik-boshqaruv modeli taklif etiladi:

1. **Diagnostika** – mehnat bozori va mavjud pedagogik imkoniyatlarni aniqlash.
2. **Moslashtirish** – xalqaro dastur mazmunini mahalliy kasbiy talablar bilan uyg‘unlashtirish.
3. **Metodik ta’minot** – pedagoglar, amaliy topshiriqlar va baholash mezonlarini tayyorlash.
4. **Amaliy joriy etish** – loyiha, keys, dual ta’lim, laboratoriya va ishlab chiqarish amaliyotidan foydalanish.
5. **Kompetensiyaviy baholash** – ta’lim oluvchining real kasbiy vazifalarni bajarish qobiliyatini aniqlash.
6. **Monitoring va takomillashtirish** – natijalarni tahlil qilib, dastur mazmuniga zarur o‘zgartirishlarni kiritish.

Mazkur modelning muhim jihati shundaki, joriy etish jarayoni yakuniy bosqich bilan tugamaydi. Monitoring natijalari keyingi diagnostika uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu tariqa “diagnostika → moslashtirish → amaliyot → baholash → monitoring → qayta moslashtirish” shaklidagi uzluksiz takomillashtirish sikli yuzaga keladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari kasbiy ta’limda xalqaro ta’lim dasturlarini samarali joriy etishning asosiy sharti ularni tayyor shaklda ko‘chirish emas, balki mahalliy mehnat bozori, ta’lim oluvchilar ehtiyoji va ta’lim muassasasining pedagogik imkoniyatlariga moslashtirish ekanligini ko‘rsatdi.

Tadqiqot doirasida aniqlangan asosiy muammo – xalqaro dastur talablari, mahalliy mehnat bozori ehtiyojlari va mavjud pedagogik imkoniyatlar o‘rtasidagi nomuvofiqlikdir. Ushbu muammoni kamaytirish uchun diagnostika, kompetensiyaviy moslashtirish, amaliy va dual ta’lim, pedagoglarning metodik tayyorgarligi, kompetensiyaviy baholash hamda monitoring mexanizmlarini yagona tizimda tashkil etish zarur.

Pedagogik jihatdan xalqaro dasturlarning samaradorligi kompetensiyaga asoslangan mazmun, muammoli ta’lim, loyiha, keys, simulyatsiya va amaliy mashg‘ulotlardan foydalanish bilan bog‘liq. Boshqaruv jihatidan esa dastur mazmunini muntazam tahlil qilish, ish beruvchilar bilan hamkorlik, pedagoglarni tayyorlash va ta’lim natijalarini monitoring qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, kasbiy ta’limda xalqaro ta’lim dasturining samaradorligi uning faqat xalqaro standartga ega ekanligi bilan emas, balki real kasbiy kompetensiyani shakllantirishi, amaliy faoliyat bilan bog‘lanishi va mehnat bozori o‘zgarishlariga mos ravishda yangilanib borishi bilan belgilanadi. Shu jihatdan pedagogik va boshqaruv mexanizmlarining integratsiyasi xalqaro dasturlarni mahalliy kasbiy ta’lim tizimiga samarali tatbiq etishning asosiy shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. Learning for Jobs: Synthesis Report of the OECD Reviews of Vocational Education and Training. Paris: OECD Publishing, 2010.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasida professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida. 2019-yil 6-sentabrdagi PF-5812-son Farmon.
3. OECD. Vocational Education and Training: Policy Responses to Future Labour Market Needs. Paris: OECD Publishing.
4. World Bank. World Development Report 2019: The Changing Nature of Work. Washington, DC: World Bank, 2019.
5. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? Paris: UNESCO, 2023.
6. UNESCO-UNEVOC. Strategy 2024–2026: Elevating TVET for a Just and Sustainable Future for All. Bonn: UNESCO-UNEVOC, 2024.
7. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook: Trends 2024. Geneva: ILO, 2024.

ISSN 2181-3841 · journal.ktri.uz